

ІЗ «СЕКРЕТІВ» ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ІВАНА ФРАНКА

Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці / ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 608 с.

Окреме місце в багатогранній творчій спадщині Івана Франка займає художня проза. У цій царині красного письменства український майстер слова досяг значних успіхів. Він, вихований на найкращих зразках світової літератури, запропонував новий тип письма, у якому основний акцент зроблено на глибокому стереометричному осягненні феномену людини. Автор пізнає людську природу через призму категорії любові, тому наскрізною ознакою його прози (зрештою, не тільки прози) є виразний гуманізм.

Інша прикметна риса художньої прози І. Франка — оперування широким жанровим діапазоном. Спектр генологічних одиниць, форм яких автор використовував для втілення своїх творчих задумів, вражає. Письменник однаково талановито інкрустував у величну будівлю свого прозового художнього універсуму і максимально конденсовані жанри (образок, ескіз, нарис тощо), і вельми розлогі (повість, роман). Вражає також ідейно-тематичний засяг Франкової прози, у якій уперше було озвучено до того не артикульовані питання. На окрему увагу заслуговує художньо-виражальний потенціал його белетристики, де з філігранною точністю передано тони й барви слова.

Закономірно, що художня проза І. Франка викликала значний інтерес у дослідників, спонукала до поглибленого критичного прочитання. Чимало талановитих учених запропонували свої інтерпретаційні підходи до цього літературного явища. Один із тих, хто невтомно працює над цією проблемою (пізнанням «секретів» прозової творчості), — Микола Легкий. Дослідник упродовж тривалого часу крок за кроком відкриває нові горизонти художньої спадщини І. Франка. Логічним результатом його наукових студій стала монографія «Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці».

М. Легкий здійснює якісний стереометричний аналіз Франкової багатовимірної (і за тематикою, і за проблематикою, і за стилістикою та жанрами) прози і крізь призму довершених мікростудій кожного окремого мистецького зразка пропонує узагальнені характеристики

розвою белетристичного таланту письменника. Через поглиблений аналіз домінантних ідейно-тематичних первнів у художній прозі автора на кожному з етапів його літературної кар'єри науковець простежує світоглядну еволюцію І. Франка, увиразнює його рух від романтизму до модернізму.

Дослідник вправно застосовує вивірений науковий метод: з'ясовує обставини появи творчого задуму, докладно вивчає історію написання й публікації твору, розглядає його прижиттєву та пізнішу рецепцію (аж до найсвіжіших оцінок), висловлює оригінальні міркування про майстерність письменника, подає тонку інтерпретацію тексту з належною увагою до контексту. Відтак розкриває ті приховані змістові площини, що їх досі не було належно проартикульовано. М. Легкий пропонує в усій повноті зануритися в неповторний художній світ класика. У цьому світі, дослухаючись до Франкових підказок (їх висловлено і в передмовах до збірок, і в наукових працях, і в публіцистичних виступах, і в епістолярії, і навіть у поетичних рядках), дослідник точно і вправно розставляє потрібні дороговкази, допомагає не загубитися на перехресних стежках багатой прози автора.

Аналізуючи прозові твори, М. Легкий з особливою увагою ставиться до коментарів самого І. Франка, адже той як глибокий теоретик літератури, як обізнаний історик красного письменства завжди дуже влучно й тонко окреслював новизну й актуальність художніх полотен (а своїх — передусім), давав цінні поради, необхідні для глибокого прочитання, «розпаковування» твору. Саме тому методологічний підхід дослідника досить виправданий і продуктивний: за вихідну точку тут узято Франкові міркування і вже на їх основі розширено інтерпретаційне поле твору, циклу чи збірки. Важливо, що науковець, зосереджуючись на окремому оповіданні, новелі, нарисі чи образку, ніколи не забуває про контекст, намагається вписати мистецький артефакт як у загальну парадигму доробку письменника, так і у жваву течію тогочасного літературного процесу (погодьмося, тут І. Франко тривалий час залишався законодавцем моди), виразно акцентуючи на оригінальності, новаторстві та своєрідності здобутків Франка-прозаїка.

Наскрізно, з належним теоретичним обґрунтуванням у монографії розкрито жанрові аспекти художньої прози письменника. До аналізу кожного твору дослідник долучає аргументовані генологічні означення, уточнює усталені жанрові номінації, пропонує нові. Приміром, урахувавши всю повноту новаторських виявів, М. Легкий називає «Лесишину челядь» «експериментальним фрагментарно-настрійним імпресіоністичним образом» (с. 85).

Крихта за крихтою дослідник вибірує навіть найдрібніші, подекуди й принагідні відгуки на прозові твори І. Франка, докладно аналізує весь корпус рецензій і на їх основі формує цілісне уявлення про критичну оцінку художнього доробку письменника у відповідні періоди становлення його творчої особистості. Така ретельність М. Легкого в репрезентації всіх критичних відгуків зумовлена бажанням через найпромовистіші витяги з них запропонувати панорамну візію рецепції нового художнього слова, а також з'ясувати відповідний суспільний резонанс, який викликали твори майстра. У цьому контексті доречно зазначити, що прижиттєва критика не завжди була щедрою на похвалу, вельми часто до Франкової белетристики ставилися упереджено, зважаючи не так на її ідейно-змістові та художньо-естетичні особливості, як на особу автора: через свою непохитну і принципову у важливих питаннях позицію він був незручний для багатьох. Навіть друзі, відверті прихильники Франкового таланту, не раз прикро вражали невинувато гострими висловлюваннями про «плоди» його пера. Приміром, Агатангел Кримський у відгуку на повість «Захар Беркут» не надто стримувався з подекуди необґрунтованими випадками (їх, до речі, видатний орієнталіст згодом відкоригував, змінив-

ши гнів на милість) на адресу повістяра, звинувачуючи того в надмірній тенденційності, нескритичному пропагуванні певних ідей. Щоправда, ані неприхильність критики, ані її мовчання (частіше було саме це Шевченкове «ніхто не гавкне, не лайне») не відбили в І. Франка тієї, як він сам зізнався у сповідальній передмові «Дещо про себе самого», «сверблячки до писання», на чому наголошує автор монографії.

В об'єктив дослідницької уваги М. Легкого також потрапили заходи, спрямовані на популяризацію доробку митця в іншомовному контексті. Окрім систематичних змагань самого І. Франка в цій царині, науковець урахував зусилля багатьох перекладачів, які на свій страх і ризик (на той час надрукувати німецький чи польський переклад українського автора, навіть такого знаного, як І. Франко, було вкрай складно) бралися за працю над чужомовними версіями зразків прози нашого письменника в надії презентувати найкращі здобутки майстра за кордоном.

Окремо в монографії досліджено Франкові твори, що виходили друком іншими (німецькою, польською, російською та ін.) мовами (зазвичай це були автопереклади). Висвітлюючи це питання, дослідник з'ясовує рецепцію художнього доробку письменника за кордоном. Як засвідчує М. Легкий, саме завдяки довершеним творам І. Франка представники інших етносів відкривали для себе оригінальну українську літературу, відчували її неповторний колорит, зрештою, пізнавали Україну, її національну своєрідність.

З особливою ретельністю осмислюючи міркування критиків про Франкові художні полотна, дослідник формує своєрідне літературознавче багатоголосся, де звучать інтерпретаційні партії різних фахівців. Прикметно, що в цій поліфонії не губиться голос самого автора. Ми повсякчас чуємо його впевнену, чітку й переконливу наукову бесіду, у якій він глибоко осмислює кожен із аналізованих творів (не залишилися поза дослідницькою увагою і незавершені Франкові писання), пропонує оригінальну оцінку оповідання чи новели, підходить до прочитання тексту із сучасним інструментарієм, відкриває нові горизонти його пізнання, акцентуючи головні деталі, котрі досі залишалися поза науковим дискурсом.

На сторінках монографії М. Легкий послідовно проводить наскрізну думку про те, що в малій прозі І. Франко був неабияким новатором, бо ж не тільки суттєво розширив ідейно-тематичну просторинь української літератури, а й успішно апробував модерні підходи в національному красному письменстві, удаючись і до глибокого психологічного зондажу (зокрема через залучення наративної стратегії «потoku свідомості»), і до зображення відвертих натуралістичних сцен (приміром, без звичного на той час ретушування малює епізод канібалізму в оповіданні «Місія»), і навіть до незбагненних сюрреалістичних описів (як-от у незвичних вставках, що наснажують новели «Неначе сон» та «Син Остапа»).

При ґрунтовній аналітичній оцінці окремих художніх творів дослідник не зупиняється на їх закритій інтерпретації, обмеженій рамками тексту, а прагне вирішити значно ширші питання, пов'язані зі світоглядними позиціями літератора. Себто, висвітлюючи розмаїття Франкової художньої прози, М. Легкий не забуває відзначити багатогранність зацікавлень письменника, показує його як «цілого чоловіка», що прагнув «обняти цілий круг людських інтересів». Пізнаючи і звідані, і незвідані горизонти прозових творів митця, автор підкреслює, що для них характерний не тільки широкий тематичний діапазон, розробка актуальної проблематики, а й неабияка художня майстерність, стилістична витонченість, уміння «ловити тіні в сіті слова».

Комплексно презентуючи прижиттєву критику на літературні пошуки І. Франка, дослідник принагідно окреслив ту духовну атмосферу, в якій утверджувалася і зро-

стала творча постава письменника. При узагальненому огляді цих відгуків одразу стає помітною стриманість в оцінках новаторських художніх полотен. Прихильні думки висловлювали не надто часто й не надто щедро, неприхованим було бажання всіляко принизити, дорікнути, поправити. У цьому контексті М. Легкий слушно зауважив: «Критика закидала Франкові тенденційність окремих творів, схематичність у створенні деяких образів, сюжетно-композиційні огріхи (наприклад, роману “Петрії і Добошуки”, “Захар Беркут”, “Маніпулянтка” та ін.), надмірне захоплення творчістю Золя, надужиття кривавими й потворними сценами, згущення фарб» (с. 529). Саме тому дослідник наголошує, як важко було молодому письменникові робити перші літературні кроки, маючи при боці цілий гурт докторів бессервісерів, та підкреслює силу духу українського генія, що, долаючи значні перепони, упевнено рухався до вершини, гартувався, «простувався і міцнів» у ненастанній боротьбі.

Загалом, монографія М. Легкого — перша і, без сумніву, вдала спроба комплексно дослідити художню прозу письменника. Автор аргументовано накреслив роль і значення Франкових творчих пошуків для становлення національної літератури. Отож слушно зазначено у висновках: «Хай там що, та проза Івана Франка є тією художньою логосферою, котра ферментувала подальший розвиток українського літературного процесу, стимулювала його до пошуку нових художньо-естетичних вирішень» (с. 529).

Святослав ПИЛИПЧУК
м. Львів

Отримано 16 березня 2021 р.